

SUOMALAISEN VIITTOMAKIELEN LAUTAKUNTA

—•••—
PÄIVI RAINÒ
LEENA SAVOLAINEN

Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja *muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.* [Kursivoinnit kirjoittajien.]

Tämä vuonna 1995 voimaantullut Laki Suomen Hallitusmuodosta (Laki N:o 969, 14 §), jossa selvästi ilmaistaan viittomakielisten (kuurojen tai kuulevien) perusoikeus käyttää viranomaisten luona asioidessaan äidinkieltään, on harvinaislaatuinen tunnustus tälle kielivähemmistölle maailmanlaajuisestikin. Kuurojen maailmanliiton keräämien tietojen mukaan vain viidessä maassa kansallinen viittomakieli on määritetty perustuslaissa; muussa lainsäädännössä viittomakieli on jollain tapaa tuotu esiin 19 maassa.

Kuurojen tilastollisen lukumäärän takia viittomakielet ovat väistämättä aina vähemmistökieliä, sillä väestöstä noin promille syntyy kuurona (ks. esim. Sinkkonen 1994: 8 viitteineen). Mutta viittomakieltä — äidinkielenään tai toisena/vieraana kielenä — käyttävät kuurojen lisäksi muutkin: kuuroutuneet, huonokuuloiset sekä kaikkien edellä mainittujen perheenjäsenet, sukulaiset ja ystävät sekä tulkkina tai muuten kuurojen parissa työskentelevät henkilöt. Jos jokaisen kuuron lähipiirissä on pari viittovaa (ja kuulevaa) henkilöä, voisi viittomakieltä käyttävien määrä Suomessa olla noin 14 000. (Kuurojen Liiton toiminnanjohtaja Liisa Kauppinen ja hallituksen puheenjohtaja Markku Jokinen, ▷

suullisesti 20.4.1999.)¹

Viittomakielisten oikeuksien kirjaaminen perusoikeuksiin oli osaltaan vaikuttamassa myönteisesti siihen, että suomalaisen viittomakielen asema sai vankemman aseman myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotuksen) toiminnassa. Vuonna 1996 vahvistetut Laki ja Asetus kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (laki N:o 591, asetus N:o 758) velvoittavat sitä tutkimaan, kehittämään ja huoltamaan viittä kieltä: suomea, ruotsia, saamea, suomalaista viittomakieltä ja romanikieltä. (Lisäksi sen tehtävänä on tutkia suomen sukukieliä.) Kaikkia viittä huollettavaa kieltä varten on omat asiantuntijaelimensä, kieli-lautakunnat, joista nuorimmat ovat kesäkuussa 1997 perustetut *suomalaisen viittomakie-len lautakunta* ja *romanikielen lautakunta*.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen työjärjestyksen (1996) mukaan lautakuntien jäsenistössä on oltava 4–7 asianomaisen kielen tutkimuksen tai käytön asiantuntijaa. Jäsenet valitaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Suomalaisen viittomakielen lautakunnan seitsemästä jäsenestä, joista yksi on Kotuksen työntekijä, neljä on kuuroa ja kolme kuulevaa. Varsinaista työtään he tekevät muun muassa viittomakielen tutkimuksen ja viittomakielisen opetuksen parissa, tuottavat viittomakielistä ohjelmia ja osallistuvat aktiivisesti kuurojen kansainväliseen järjestötoimintaan.

INSTITUTIONAALISIA KESKUSTELUJA VIITTOMAKIELESTÄ

Viittomakielen lautakunta on perustamisestaan lähtien kokoontunut 4–6 kertaa vuodessa. Kokouskielenä käytetään suomalaista viittomakieltä. Suomea käytetään kirjoituskielenä ja tulkkausessa, jos kokouksessa vierailee viittomakieltä taitamaton henkilö.

Lautakunnan ensimmäisiä päätöksiä oli se, että myös kokouspöytäkirja on tehtävä suomalaisella viittomakielellä, videolle tallettuna. Videolle tallentaminen on ainoa mahdollisuus, koska millään viittomakielellä ei ole vakiintunutta, jokapäiväiseen käyttöön hioutunutta kirjoitusjärjestelmää (olemassa olevat erilaiset transkriptiokeinot on tarkoitettu tutkimuskäyttöön). Koska valmista esikuvaa viittomakielisen asiakirjan tekoon ei ole, lautakunnan on pitänyt luoda pöytäkirjan ulkoasu ja koko tekoprosessi aivan perusteista lähtien.

Lautakunta toimii väistämättä kieliyhteisössä esimerkkinä, ja viittomakielen lautakunta on lisäksi ensimmäinen julkisen vallan edustaja, joka kirjaa keskustelunsa ja päätöksensä viittomakielellä. Sen pöytäkirjat viitotaan kokouksessa tehtyjen, videolle viitottujen muistiinpanojen ja sihteerin laatiman suomenkielisen käsikirjoituksen pohjalta; suomenkielinen pöytäkirja tuotetaan videopöytäkirjasta kääntämällä.

Tällaisen pöytäkirjan tekoon liittyy ongelmia, jotka voi helposti ymmärtää, kun siirtää vastaavan tilanteen vaikkapa suomen kielen lautakuntaan: Kokouksen muistiinpanot olisivat suomeksi ääninauhalla, mutta pöytäkirjan luonnoksen sihteerin olisi tehnyt ruot-

¹ Lukujen perustaksi olemme käyttäneet myös Kuurojen Liiton rekisteritilastoja: Vuonna 1997 sen eri jäsenyhdistyksiin kuului yhteensä 4 670 jäsentä (liiton omien kuntoutussihteerien asiakasrekistereissä oli yhteensä 3 113 henkilöä). Lisäksi Kuurojen Liiton ylläpitämässä viittomakielenopettajien luettelossa on 663 opettajaa, ja Kuurojen Liiton ja muiden alan järjestöjen ylläpitämässä viittomakielentulkkiin rekisterissä on noin 500 tulkkiä (suurin osa tulkeista kuuluu tosin myös opettajaluetteloon).

siksi. Tämän pohjalta pöytäkirja valmistettaisiin suomenkieliseksi asiakirjaksi uudelleen ääneen puhuen. »Puhtaaksipuhuessaan» lukijalla olisi sitten sanavalintojensa ja lauserakenteen tukena lukijan itselleen laatima tekstirunko, joka olisi laadittu ruotsinkielisiä apusanoja käyttäen. Ilman tällaista kirjoitetun kielen tukea olisi nimittäin hyvin vaikeata tuottaa stabiilina pysyvää, kieliopillisesti hyvärakenteista, tiivistä asiatekstiä, kun samalla on keskityttävä myös asiasisällön oikeellisuuteen.

Aika ajoin on lautakunnassa nostettu esiin sellainenkin vaihtoehto, että pöytäkirjat tallennettaisiin ainoastaan viittomakielisinä. Ajatus on kuitenkin haudattu saman tien, sillä suomenkielisestä pöytäkirjasta on videomuotoista pöytäkirjaa vaivattomampaa hakea esille kaivattu kohta ja sitä on myös helpompi julkaista ja kopioida. Lisäksi suomenkielisiä pöytäkirjoja ymmärtää huomattavasti suurempi joukko ihmisiä kuin viittomakielisiä pöytäkirjoja. Mutta niissä osuuksissa, joissa kuvataan viittomakielen rakenteeseen liittyviä seikkoja, suomi ei ole metakielenä riittävä — tällaisissa kohdissa vain viittomakielinen pöytäkirja on adekvaatti.

SAAKO KIELEEN KOSKEA?

Asetuksessa (N:o 758, 9 §) lautakuntien työstä sanotaan, että *niiden tehtävänä on alal- laan päättää kielenkäyttöä koskevista periaatteellisista tai yleisluonteisista suosituksista*. Lautakuntien toimenkuvaan kuuluu siis keskustella kielen ilmiöistä ja jollain tavoin normittaa kieltä.

Mutta kieleen ja erityisesti omaan äidinkieleen liittyvät asiat herättävät monissa voimakkaita tunteita. Suomalaisen viittomakielen lautakuntakin on monessa kokouksessaan pohtinut sitä, saako kieleen koskea ja kenellä on siihen ylipäätään oikeus. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa brittiläisen viittomakielen huoltoa vastustetaan, koska kirjoittamattoman kielen normittamista pidetään mahdottomana (Murray, Elton, Jones ja Robson 1998: 13). Kielen pelätään köyhtyvän sen varieteettien hävitessä. Toisenlaista näkökulmaa edustavat muun muassa Tanska ja Ruotsi, joissa kuurot ovat esittäneet toiveita julkisissa yhteyksissä käytettävän viittomakielen huoltamisesta (esim. Abilgaard 1999).

Suomalaisessa viittomakielessä esiintyy muiden viittomakielten tavoin runsasta variaatiota, mikä johtuu muun muassa kielenkäyttäjien erilaisista kielenomaksumistaustoista: siitä, minkä ikäisenä ja millaisessa ympäristössä viittomakieli on omaksuttu. Siksi lautakunta on työnsä alkutaipaleella keskustellut laajasti erilaisista periaatteellisista kysymyksistä: mitä kielen muotoa (esim. minkä alueen tai ikäpolven murretta) huolletaan (tai mistä kielimuodosta edes keskustellaan) ja kenen kielestä etsitään yleiskielen² normille perustaa (kuurojen vanhempien kuurojen lasten kielestä vai myös kuulevien vanhempien kuurojen lasten kielestä)?

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisema Kielipoliittinen ohjelma (1998: 10)

² Varsinaista lingvististä analyysiä yleiskielen olemuksesta suhteessa eri aluemuurteisiin tai eri ikäisten viittomarekistereihin ei vielä ole tehty. Yhtä näkemystä heijastaa vuonna 1998 julkaistu Suomalaisen viittomakielen perussanakirja, jonka 1 200 viittomaa edustavat jonkinlaista yleiskielistä sanastokerrostumaa, vaikkakin se saattaa tekopaikasta ja laatijoista johtuen sisältää enemmän pääkaupunkiseudun kieltä kuin olisi haluttu (ks. s. 7).

määrittelee kielenhuollon tehtäväksi toimivan yleiskielen ylläpitämisen sekä kieliyhteisön jäsenten auttamisen kielenkäytön kysymyksissä. Viittomakielen lautakunnassa on muun muassa keskusteltu vastikään kieleen ilmaantuneiden uudisviittomien muodoista (esim. *käsipuhelin*, *Hartwall Areena*, *feminismi* ja *sovinismi*) ja Suomalaisen viittomakielen perussanakirjaan (1998) tulevien viittomien suomenkielisten vastineiden valinnasta³; lautakunta on myös — mielenkiintoista sinänsä — toistuvasti puuttunut omien pöytäkirjojensa viitottuun kieleen sekä viittomakieliseen pöytäkirjafraseologiaan (esim. *aika*, *paikka*, *läsnäolijat*, *kokouksen avaus* jne.). Kokouksesta toiseen jatkuneiden keskustelujen pohjalta onkin syntynyt eräänlainen ohjeisto viittomakielisen pöytäkirjan tekoa varten. Vaikka pöytäkirjamalli on tehty lautakunnan tarpeita silmällä pitäen, sitä voisi soveltaa yleisemminkin minkä tahansa viittomakielisen asiakirjan toteuttamiseen.

LAUTAKUNNAN TULEVAISUUDESTA

Lautakunnalta odotetaan paljon, ja tehtäviä olisi yllin kyllin. Lautakunnan kokousten yhteenlaskettu kesto on vuosittain kuitenkin vain noin 20 tuntia. Siksi työmme eteneminen on paljolti riippuvaista suomalaisen viittomakielen perustutkimuksesta, jota on kuitenkin ehditty tehdä varsin vähän: Viittomakielen kielitieteellisen tutkimuksen Suomessa aloitti Terhi Rissanen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen palkkaamana vuonna 1982. Vuonna 1988 Kuurojen Liitossa käynnistyi sanakirjahanke, jossa työskenteli myös Kotuksen tutkija ja josta vuonna 1998 valmistui Suomalaisen viittomakielen perussanakirja; nykyään viittomakielen tutkimus- ja sanakirjatyö on osa Kuurojen Liiton vakinaista toimintaa. (Kaikkiaan laskemme Suomessa olevan viitisentoista viittomakielen tutkijaa ja tutkimusapulaista, joista osalla ei tosin ole kielitieteellistä koulutusta taustallaan.)

Lautakunta pitää omassa työssään tärkeänä sitä, että suomalaisesta viittomakielestä käydään julkista keskustelua. Tässä yhtenä työsarkana ovat myös joidenkin kieleen pesiytyneiden harhaanjohtavien normien purkaminen. Viittomakielen oppaisiin on nimittäin kirjattu monia virheellisiä tai yksipuolisia sääntöjä, joita erityisesti kuulevat kielenkäyttäjät tietoisesti tai tiedostamattaan ylläpitävät. Koska suomalaisen viittomakielen kielioppi on kirjoittamatta, nämä oppikirjat edustavat valitettavasti ainoata saatavilla olevaa tietoa. Tilanne on lautakunnallekin ongelmallinen: kun kielioppia ei ole, lautakunnan on vaikea käsitellä syntaksin tasolla liikkuvia aiheita.

Lautakunnan vielä varsin vähäisestä julkisuudesta huolimatta tieto joistakin siellä käsitellyistä asioista on jo levinnyt kielenkäyttäjille. On sanottu: »Minä käytän tätä *käsipuhelin*-viittomaa, vaikka lautakunnassa sitä ei hyväksytäkään!» ja kysytty: »Onko *vadelmalle* todella muitakin viittomavastineita kuin se, joka esiintyy vanhassa Viittomakie-

³ Nykyinen viittomakieli ei ole leksikoltaan yhtä eriytynyttä kuin esimerkiksi suomen kieli. Suomalaisessa viittomakielessä on runsaasti tapauksia, joissa yhtä viittomaa käytetään useasta, merkitykseltään päällekkäisestä (ja jopa vastakkaisesta!) käsitteestä. Esimerkiksi samaa viittomaa voidaan käyttää huulilla olevaa sanahahmoa muunnellen käsitteistä *suunnitella*, *tekniikka*, *insinööri* ja *strategia*; samoin käsitteille *raaka* ja *kypsä* on manuaalisesti samanmuotoinen viittomavastine — huulten liike on ratkaiseva. Lisäksi tietyille käsitteille on olemassa vain arkityylinen vastine, esimerkiksi viittomia *kuukautiset* tai *olla raskaana* ei Viittomakielen lautakunnassa käytyjen keskustelujen pohjalta voi pitää vastineina suomenkielisille ilmauksille *menstruaatio* tai *graviditeetti*.

len kuvasanakirjassa?» sekä »Tehdäänkö siellä lautakunnassa nyt sitten ihan uutta viittomakieltä?» Ja kun lautakunta osallistui keskustelutilaisuuteen, jossa jäsenet olivat yleisön tentattavina, he havaitsivat käyttäneensä *lautakunnasta* neljää eri viittomavastinetta (tuomitsematta niistä yhtäkään virheelliseksi). Tätä kummasteltiinkin sitten seuraavaan tapaan: »Kuinka lautakunta, jonka tehtävänä on päättää todella suurista asioista, ei ole osannut päättää edes sitä, miten *lautakunta* viitotaan?»

Vaikka lautakunnassa ei ehkä koskaan pystytä vastaamaan kuin pieneen osaan tuhansista kielenkäyttäjistä askarruttavista viittomistoon, kieliopillisiin seikkoihin ja tyyliasioihin liittyvistä kysymyksistä, uskomme kaikesta huolimatta pystyvämme johonkin konkreettiseen. Voimme yhdessä kielentutkijoiden kanssa luoda esimerkiksi kuvauksen suomalaisen viittomakielen yleiskielen piirteistä ja ohjeiston uudisviittomien muodostamisen tueksi. Lautakunnan täytyy toimia foorumina yleiskieleen liittyvien suositusten teossa, sillä olemme nykyisellään ainoa taho, jonka tehtävänä on katsoa suomalaista viittomakieltä kokonaisuutena. Ja kun keskitymme laajempiin aihekokonaisuuksiin, lautakunnan resurssit ovat järkevässä käytössä, sillä leksikografista tutkimusta tehdään jo Kuurojen Liiton tutkimus- ja sanakirjatyön yksikössä. ■

LÄHTEET

- ABILDGAARD, AF HANS 1999: Et stort ønske: Tegnsprogskonsulent! Døvebladet 3/1999 s. 22–23.
- Asetus N:o 758, Asetus kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta annetun asetuksen muuttamisesta. Annettu Helsingissä 25. päivänä lokakuuta 1996.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittinen ohjelma. Työryhmä Anneli Räikkälä ja Mikael Reuter. Hyväksytty Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtokunnassa 16.2.1998.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen työjärjestys. Hyväksytty johtokunnan kokouksessa 16.12.1996.
- Laki N:o 591, Laki kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta annetun lain muuttamisesta. Annettu Helsingissä 26. päivänä heinäkuuta 1996.
- Laki N:o 969, Laki Suomen Hallitusmuodon muuttamisesta. Annettu Helsingissä 17. päivänä heinäkuuta 1995.
- MURRAY, ALAN – ELTON, FRANCES – JONES, LIZ – ROBSON, ALAN 1988: Consultation paper on a new Sign Language policy statement. British Deaf Association.
- SINKKONEN, JARI 1994: Hearing impairment, communication and personality development. Gummerus, Jyväskylä.
- Suomalaisen viittomakielen perussanakirja 1998. Kuurojen Liitto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. KL Support Oy, Helsinki.

Leena Savolainen on viittomakielen tutkija Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa ja lautakunnan sihteeri. Päivi Raino on lautakunnan varapuheenjohtaja ja viittomakielen tutkija.

Kirjoittajien osoitteet (address):

Sähköposti: *leena.savolainen@kl-deaf.fi*

paivi.raino@helsinki.fi